

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР

LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING GENDER FEATURES IN THE MILITARY DISCOURSE OF DIFFERENT NATIONAL CULTURES

Мокрій Я.О.,

orcid.org/0000-0002-4069-6036

*доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

Яценко Н.В.,

orcid.org/0000-0003-0666-3019

*доцент кафедри іноземних мов
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

Статтю присвячено вивченню мовних засобів вираження гендерних особливостей у військовому дискурсі різних національних культур. Сьогоднішній шлях науки та перекладознавства вирізняється доволі потужним посиленням нових напрямів досліджень. Подібна картина складається з дослідженням гендера, який вивчає особливості комунікативної поведінки людей, виявляючи відмінності між дискурсивною діяльністю чоловіків і жінок, поєднуючи проблеми психолінгвістики і гендера.

Автором визначено поняття гендера та статі. Стать – це біологічне значення, тоді як гендер є соціально і психологічно сконструйованим процесом взаємодії у сім'ї, соціальних, освітніх та професійних сферах. Описано специфіку гендерної лінгвістики. У межах гендерної лінгвістики досліджується комунікативна поведінка чоловіків та жінок загалом, вивчається, за допомогою яких засобів і в яких контекстах конструюється гендер, як впливають на цей процес соціальні фактори та комунікативне оточення.

Виявлено, що основними мовними засобами вираження гендерних особливостей в англійських та французьких публіцистичних текстах військової тематики є традиційні граматичні форми на позначення жіночого роду. В українському перекладі відтворення гендерних ознак відбувається тоді, коли є відповідні мовні засоби відтворення гендерної інформації. До того ж у перекладі українською мовою використовуються форми дієслова минулого часу в жіночому роді. Нові слова на позначення жіночого роду військових звань та посад, які вже достатньо широко використовуються у франкомовних текстах, неможливо адекватно перекласти українською мовою (через відсутність їх повного еквівалента).

Перспективою дослідження є виявлення когнітивних зон гендерної інформації військового дискурсу та їх відтворення в перекладі українською мовою.

Ключові слова: військовий дискурс, маскуліність, гендер, військова комунікація, гендерні особливості.

The article is devoted to the study of linguistic means of expressing gender features in the military discourse of different national cultures. Today's direction of science and translation studies is characterized by a fairly strong strengthening of new areas of research. A similar picture emerges with the study of gender, which deals with the features of communicative behavior of people, revealing the differences between the discursive activities of men and women, thus combining the problems of psycholinguistics and gender.

The author defines the concept of gender and sex. Sex is a biological meaning, while gender is a concept of socially and psychologically constructed process of interaction in the family, social, educational and professional spheres. The specifics of gender linguistics are described. Within the framework of gender linguistics, the communicative behavior of men and women in general is studied, the means by which and in which contexts gender is constructed are studied, and how social factors and the communicative environment influence this process.

It was found that the main linguistic means of expressing gender features in English and French journalistic texts on military issues are traditional grammatical forms for the feminine. In the Ukrainian translation, the reproduction of gender features occurs when there are appropriate linguistic means of reproduction of gender information. In addition, Ukrainian translation use past tense verb forms in the feminine gender. New words for feminine military ranks and positions, which are already widely used in French-language texts, cannot be adequately translated into Ukrainian, due to the lack of their full equivalents.

The perspective of the research is to identify cognitive zones of gender information of military discourse and their reproduction in translation into Ukrainian.

Key words: military discourse, masculinity, gender, military communication, gender features.

Постановка проблеми. Сьогоднішній шлях науки та перекладознавства вирізняється доволі потужним посиленням нових напрямів досліджень. Вивчаються теоретичні основи для інте-

грації наукових галузей – соціології, етнології, психології та лінгвістики. Подібна картина складається з дослідженням гендера в поєднанні з психолінгвістичними та соціопсихолінгвістичними

дослідженнями, що вивчають особливості комунікативної поведінки людей, виявляючи відмінності між дискурсивною діяльністю чоловіків і жінок, поєднуючи проблеми психолінгвістики і гендера.

Порівняльний аналіз гендерних механізмів перекладу двома або більше мовами допомагає детальніше вивчити особливості використання мовних засобів конструювання гендерної ідентичності. У військовій сфері гендерна проблематика виявляється дуже яскраво, тому дослідження гендерних особливостей військового дискурсу та відтворення їх у перекладі цікавлять нас найбільше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження мовних гендерних особливостей військового дискурсу становлять перспективний напрям розвитку лінгвістики, що дає багатий матеріал для дослідження. Необхідність таких досліджень зумовлюється чіткою гендерною забарвленістю військової комунікації через виключну маскуліність військової сфери. С.В. Заскін [1] став одним із перших дослідників гендерної проблематики, які підкреслювали важливу роль гендера у відображенні мовної компетенції індивіда. Також над проблемою мовних гендерних особливостей працювали А.В. Кириліна, Є.А. Земська, М.А. Китайгородська, Н.М. Розанова, Т.Г. Лук'янова та ін. [2; 3; 4].

Із часом військова сфера втрачає свою виключну маскуліність. Усе більше і більше жінок обіймають різні посади у багатьох арміях світу, що неминуче відбивається на термінології у військовій сфері і, відповідно, впливає на переклад мовних засобів військового дискурсу. Часто це залишається поза увагою науковців. Викладене зумовлює актуальність теми.

Постановка завдання. Мета роботи – виявити мовні засоби вираження гендерних особливостей у військовому дискурсі різних національних культур.

Виклад основного матеріалу. Термін «гендер» не завжди трактується однозначно. Деякі дослідники вважають, що це те саме, що «стать». Насправді ж вони мають різні визначення. Стать – це біологічне значення, тоді як гендер є результатом соціально і психологічно сконструйованого процесу взаємодії у сім'ї, соціальних, освітніх та професійних сферах. Іншими словами, гендер – це не те, що ми маємо, а те, що ми створюємо. Стать – це біологічна категорія, заснована на репродуктивному потенціалі, це те, що людина вже має при народженні, тоді як гендер – це соціальний розвиток біологічної статі. Гендер можна розглядати як щось, що не дається з народження, а створюється людьми відповідно до соціальних і психологічних переконань та правил, коли

вони контактують або спілкуються одне з одним. Вдягаючи хлопчиків у блакитне, а дівчаток у рожеве, купуючи хлопчикам машинки та іграшкову зброю, а дівчаткам ляльки, батьки, часто підсвідомо, намагаються сформувати у своїх дітей гендерну диференціацію.

Усе вищезазначене, безумовно, колосально впливає на мовленнєву поведінку індивідів, а отже, і на вибір мовних засобів вираження гендерних особливостей. У багатьох мовах світу таким засобом є граматичний рід. Рід – це граматична ознака нарівні з особою, числом і відмінком. У мовах, які мають граматичний рід (відповідно до репрезентативної типологічної вибірки це майже половина мов світу) – це властивість, що розділяє іменники на класи. Ці класи часто пов'язані з біологічною статтю, тому в багатьох мовах є чоловічий та жіночий роди іменників на позначення істоти та неістоти, а також середній рід для іменників на позначення неістоти. Типовим прикладом є французька мова, у якій є слова чоловічого роду для чоловіків (*un étudiant*) і слова жіночого роду для осіб жіночого роду (*une étudiante*). Цією проблематикою займається гендерна лінгвістика. Ця галузь науки вивчає відображення гендера в синтаксисі, лексикології тощо. Гендерна лінгвістика описує та пояснює віддзеркалення у мові наявності людей різної статі, лінгвістичних механізмів, які лежать в основі спілкування. До того ж у межах гендерної лінгвістики досліджується комунікативна поведінка чоловіків та жінок загалом, вивчається, за допомогою яких засобів і в яких контекстах конструюється гендер, як впливають на цей процес соціальні фактори та комунікативне оточення.

Із середини 90-х років ХХ століття починається стрімкий розвиток гендерної лінгвістики, пов'язаний з освоєнням нових теоретичних підходів. Останніми роками спостерігається різноманітність методологічних підходів до вивчення гендера, яка пояснюється різним розумінням його сутності та дискусіями прихильників біо- та соціотермінізму. Особливості поняття гендера в різних мовах і культурах, їх розбіжності, а також наслідки цих розбіжностей у міжкультурній комунікації, безумовно, впливають на різні сфери науки, зокрема і на перекладознавство.

Під час роботи перекладач зіштовхується зі складністю адекватної передачі гендерно маркованих мовних одиниць із мови оригіналу на мову перекладу. Це пояснюється розбіжністю особливостей комунікації в різних мовах. Еквівалентний та адекватний переклад передбачає, що мовою перекладу створюється текст, який має таку ж гендерну забарвленість, що і текст оригіналу, і сприй-

мається реципієнтом мови перекладу так само, як і реципієнтом мови оригіналу. Незважаючи на невеликі досягнення у питанні гендерних аспектів перекладу, варто зазначити, що деякі досягнення в цій сфері все ж існують. Але гендерні особливості військового дискурсу та їх відображення у перекладі наразі вивчені недостатньо. Останнім часом це питання більш гостро постає на теренах сучасної науки, що зумовлено появою більшої кількості жінок-військовослужбовців, розширенням можливостей отримання ними офіцерських звань та обіймання вищих військових посад. До того ж із розвитком євроінтеграції та співпраці України з НАТО виникла нагальна необхідність якісного та адекватного перекладу текстів, промов військової тематики, які нерідко містять гендерно марковану лексику.

На жаль, у вітчизняному перекладознавстві досягнення гендерних досліджень у військовому дискурсі не так багато. Одним із науковців, які звернули увагу на важливість відображення гендера в мові індивіда був С.В. Засєкін.

Для дослідження мовних засобів вираження гендерних особливостей у військовому дискурсі різних національних культур були відібрані англо- та франкомовні публіцистичні тексти військової тематики. Вони були перекладені українською мовою авторами дослідження.

Матеріалом дослідження гендерно маркованої інформації у франкомовному публіцистичному тексті військової тематики та його перекладі українською мовою слугували статті із журналу «GENDINFO», присвяченого діяльності Національної жандармерії Франції (далі – НЖФ), а також статті з офіційного сайту НЖФ. Для дослідження обраної тематики в англomовному військовому дискурсі використовувалися публіцистичні статті з офіційних військових інтернет-сайтів ООН і Об'єднаного Королівства Великобританії. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу склав близько 20 000 знаків. Усі статті об'єднані спільною гендерною тематикою – служба жінок у різних підрозділах Національної жандармерії Франції та армій ООН та Великобританії. Вивчення гендерної інформації в досліджуваних текстах показало, що вона може виражатися як традиційними граматичними засобами, так і виокремленням певних когнітивних зон інформації, характерних саме для гендерної тематики.

У публіцистичних текстах військової тематики все частіше трапляються лексеми жіночого роду на позначення звань та посад військовослужбовців, що традиційно вживалися суто в чоловічому

роді. Граматичні особливості творення жіночого роду іменників французької мови дозволяють утворювати такі нові форми. Утворення жіночого роду таких іменників у французькій мові відбувається двома способами:

а) конструювання форми жіночого роду за допомогою суфікса або додавання голосного закінчення;

б) уживання артикля жіночого роду в однині (якщо форма чоловічого роду вже має голосне закінчення) або прикметникового означення також жіночого роду – у множині, де артиклі не мають гендерної диференціації, але її мають прикметники [5, с. 274].

До першого способу утворення жіночого роду можна зарахувати такі приклади:

1) *Depuis 2016, la gendarmerie mobile a ouvert ses portes **aux sous-officières**.*

*Із 2016 року мобільна жандармерія відкрила двері для **жінок унтерофіцерів**.*

2) *La gendarmerie s'est toujours intéressée à la condition **des officières et des sous-officières** dans ses rangs.*

*Жандармерія завжди цікавилася станом **жінок офіцерів і унтерофіцерів** у своїх лавах.*

3) *Depuis 2015 et l'ouverture de la gendarmerie mobile **aux sous-officières** (elle l'était déjà **aux officières**), les **femmes militaires** ont accès à l'ensemble des postes.*

*Із 2015 року і відкриття мобільної жандармерії для **жінок унтерофіцерів** (для **жінок офіцерів** ця можливість була раніше), **жінки-військовослужбовці** мають доступ на всі посади.*

4) *Nul besoin que la pétillante **commandante** Elinor retire son masque pour savoir si derrière se cache un sourire puisque chez elle, la bonne humeur est une vraie philosophie.*

*Немає потреби в тому, щоб розкішна **майор** Елінора знімала маску, щоб дізнатися, чи вона посміхається, адже для неї гарний настрій – це справжня філософія!*

5) *Œuvrant au sein de l'Institution depuis bientôt trente ans, la **lieutenante-colonelle** Fabienne Lopez fait partie des premières femmes à avoir occupé des postes jusqu'ici réservés à la gente masculine.*

*Пропрацювавши в закладі майже тридцять років, **підполковник** Фаб'єн Лопес є однією з перших жінок, які обіймали посади, призначені досі для чоловіків.*

Прикладами другого способу утворення можуть бути такі:

6) *La **gendarme** Marie fait partie des six femmes qui composent actuellement la Section de protection **appui drone**.*

Жандарм Мари є однією з шести жінок, які зараз входять до складу Відділу захисту дронів.

7) *La maréchale des logis-chef Manon Brunet conserve son titre de championne de France en individuel et par équipe.*

Старший сержант Манон Брюне зберігає титул чемпіонки Франції в особистому та командному змаганнях.

8) *La Gendarmerie, quant à elle, a accueilli les premières gendarmes en 1983.*

Щодо жандармерії, то вона прийняла **перших жінок-жандармів** у 1983 році.

Із наведених прикладів можна зробити висновок, що деякі нові форми іменників жіночого роду французької мови неможливо повною мірою відтворити в українському перекладі, тому що в українській мові не існує такої кількості граматичних засобів для утворення фемінних форм, як у французькій. Це пояснюється відсутністю категорії артиклів в українській мові та неможливістю вживання прикметника жіночого роду з іменником чоловічого роду. Вирішенням цієї проблеми могло б стати суфіксальне утворення іменників жіночого роду, яке широко розповсюджене в українській мові, але такий спосіб творення жіночого роду нині не трапляється у термінології військової сфери. Наприклад, у політичному дискурсі уже прижилося слово *прем'єрка*. Це відбулося тому, що в історії української політики була жінка-прем'єр-міністр. Тому можна сподіватися, що з часом, із появою більшої кількості жінок в українській армії, суфіксальне утворення жіночого роду іменників на позначення посад та військових звань в українській мові стане можливим. Наразі у прикладах 4, 5, 6, 7 при перекладі подібних іменників взагалі втрачається гендерна забарвленість, а у прикладах 1, 2, 3, 8 перекладач вимушений використовувати лексичне додавання іменника *жінка* або прикметника *жіночий*.

Необхідно зазначити, що фемінні форми іменників у військовій сфері досить нові у французькій мові, вони ще тільки починають свій розвиток. Тому поряд із ними в текстах військового дискурсу можна помітити і вживання традиційних форм чоловічого роду на позначення осіб жіночої статі з додаванням лексем, які вказують на те, що мова йде про жінок (приклад 9) або без такого додавання (приклад 10, 11):

9) *Parmi les milliers de compétitrices rassemblées pour la course La Parisienne 2021, le 12 septembre dernier, se trouvaient plusieurs femmes gendarmes.*

Серед тисяч учасників, які зібралися на змаганнях *La Parisienne 2021 12 вересня*, було кілька **жінок-жандармів**.

10) *Trente-six personnels du corps de soutien administratif et technique servent à l'état-major et en régiment, du grade de maréchal des logis à celui de lieutenant.*

Тридцять три **жінки особового складу** корпусу адміністративної та технічної підтримки служать у штабі та у полку у званнях від **сержанта до лейтенанта**.

Dès l'année suivante les premières femmes rejoignent les rangs en tant que sous-officiers.

Наступного року в ряди жінок-військовослужбовців вступили перші **унтерофіцери**.

Крім того, є лексеми, які досі не набули форми жіночого роду і вживаються традиційно в чоловічому (приклад 11):

11) *Depuis 2016, la gendarmerie mobile a ouvert ses portes au personnel féminin.*

Із 2016 року мобільна жандармерія відчинила **двері для жіночого персоналу**.

Під час дослідження англомовних публіцистичних текстів військової тематики фемінізованих форм на позначення військових звань та посад не виявлено. Подібно до української мови належність до жіночого роду виявляється через уживання додаткових слів (іменника *жінка* або прикметника *жіночий*), займенників жіночого роду в такому або в підрядному реченні.

There have been countless female aviators since 1903, when Aida de Acosta, at 19, took the women's first solo flight on a dirigible in Paris.

Із 1903 року, коли 19-річна Аїда де Акіоста здійснила перший політ для жінок на дирижаблі в Парижі, було незліченна кількість **жінок-льотчиків**.

In the history of women in the military, there are records of female U.S. Revolutionary and Civil War soldiers...

В історії **жінок-військовослужбовців** є записи про участь **американських жінок** у революції та громадянській війні...

Here she taught the next generation of EOD operators and acted as a role model to the young female soldiers going through training.

Тут **вона навчала** наступне покоління операторів EOD та була **прикладом** для наслідування для **молодих жінок-військовослужбовців**, які проходили навчання.

У цьому прикладі також виявляється особливість мови перекладу, яка дозволяє більш чітко гендерне диференціювання – уживання дієслівних форм жіночого роду в минулому часі. Якщо в наведеному прикладі в оригіналі наявні й інші мовні гендерні маркери, то в інших випадках часто ці форми є єдиними відображувачами гендерної

належності, особливо тоді, коли жодного іншого гендерного маркера, крім жіночого імені, немає.

Officer Cadet Luckey Morson from Freetown has just completed 44 weeks of intensive officer training at the world-famous academy and will return home to take up her position in the Sierra Leone Army as a Second Lieutenant.

Офіцер-кадет Лакі Морсоні з Фрітауна щойно завершила 44-тижневу інтенсивну офіцерську підготовку у всесвітньо відомій академії і повернеться додому, щоб обійняти свою посаду в армії Сьєрра-Леоне у званні молодшого лейтенанта.

Слід зазначити, що в перекладі гендерна належність імені не завжди розпізнається, тоді перекладач змушений покладатися на загальний зміст тексту або додавати якісь мовні засоби для висвітлення статі персонажа статті.

Colonel Kelly Waltmire Hamilton, was selected to be one of the first twenty women Air Force pilot trainees.

Полковник Келлі Волтмайр Гамільтон була обрана однією з перших двадцяти жінок-льотчиків ВПС.

Висновки. Отже, дослідженням виявлено, що основними мовними засобами вираження ген-

дерних особливостей в англійських та французьких публіцистичних текстах військової тематики є традиційні граматичні форми на позначення жіночого роду (займенників для англійської мови, займенників, артиклів та прикметників жіночого роду для французької мови), а також додаткові слова (іменника *жінка* або прикметника *жіночий*).

В українському перекладі відтворення гендерних ознак відбувається тоді, коли є відповідні мовні засоби відтворення гендерної інформації, а саме: жіночий рід займенників та прикметників, додаткові лексеми. До того ж у перекладі українською мовою використовуються форми дієслова минулого часу в жіночому роді, які не існують в англійській та французькій мовах. Нові слова на позначення жіночого роду військових звань та посад, які вже достатньо широко використовуються у франкомовних текстах, неможливо адекватно перекласти українською мовою (через відсутність їх повного еквівалента).

Перспективою дослідження є виявлення когнітивних зон гендерної інформації військового дискурсу та їх відтворення у перекладі українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Засєкін С.В. Психолінгвістичні аспекти перекладу. Луцьк, 2006. 144 с.
2. Кириліна А.В. Гендер : лінгвістичні аспекти. Москва, 1999. 240 с.
3. Земська Є.А., Китайгородська М.А., Розанова Н.М. Особенности мужской и женской речи. *Русский язык в его функционировании*. Под ред. Е.А. Земской и Д.Н. Шмелева. Москва, 1993. С. 90–36.
4. Лук'янова Т.Г. Об'єктивація гендерних стереотипів англійськими атрибутивними сполученнями, що позначають природні характеристики людини. Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2007. 96 с.
5. Михайлова О.Г. Врахування гендерного фактора у викладанні іноземної мови військовим фахівцям. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України: матеріали науково-практичної конференції*, 19 листопада 2010 р. Харків, 2010. С. 273–276
6. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку. *Теоретичні засади галузевої комунікації* : монографія. Харків : Академія Внутрішніх Військ МВС України, 2008. С. 144–147
7. GENDinfo. URL: <https://www.gendinfo.fr/> (дата звернення 28.10.21).
8. Gendarmerie nationale. URL: <https://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr/> (дата звернення 28.10.21).
9. Women, Peace and Security. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_91091.htm (дата звернення 28.10.21).
10. British Army named in The Times Top 50 Employers for Women 2018. URL: <https://www.army.mod.uk/news-and-events/news/2018/04/british-army-named-in-the-times-top-50-employers-for-women-2018/> (дата звернення 28.10.21).